

Debatt om keynesiansk politik

I mitten av juli 2016 publicerades på Clartés blog en artikel om keynesiansk ekonomisk politik, översatt från den brittiska tidskriften *International Socialism*. Artikeln ledde till replikväxling om keynesianismen som en användbar metod för att bekämpa kapitalistiska kriser och om krisernas beroende av den s k profitkvotens fallande tendens. Här har vi samlat denna debatt.

Innehåll

| | |
|---|----|
| Guglielmo Carchedi: Kan keynesiansk politik få ett slut på krisen? | 1 |
| Benny Andersson: Replik: Tre frågor om Carchedis idéer om keynesiansk politik | 9 |
| Anders Axelsson: Svar till Benny A. om Carchedis idéer | 10 |
| Benny Andersson: Profitkvoten – mer om Carchedis idéer | 15 |

Guglielmo Carchedi: Kan keynesiansk politik få ett slut på krisen?

En introduktion till den marxistiska multiplikatorn

Ur *Clartés blogg* 13/7 2016

Vad är keynesiansk politik?

Enligt Marx är den omedelbara orsaken till ekonomiska kriser en sjunkande genomsnittlig profittkvot (GPK)¹. Ett ökande antal studier har visat att denna hypotes inte bara är logiskt konsistent men också stöds av ett robust och växande empirisk material². Om en sjunkande lönsamhet är orsaken till krisen kan den ekonomiska nedgången endast få ett slut genom att lönsamheten i ekonomin leds in på en väg av hållbar tillväxt. Då blir den relevanta frågan: kan en keynesiansk ekonomisk politik återställa lönsamheten i ekonomin? Kan en sådan politik få ett slut på krisen?

Till att börja med, vad är keynesiansk politik? För det första innebär det statliga åtgärder på det ekonomisk-politiska området; För det andra kan det handla om fördelningspolitiska åtgärder eller om offentliga investeringar. För det tredje bör åtgärderna finansieras av kapitalägarna och inte av löntagarna. Om det är löntagarna som finansierar åtgärderna då är det nyliberal politik. För det fjärde, då det handlar om statliga investeringar, kan de vara antingen civila (primärt i offentliga projekt som motorvägar, skolor, sjukhus, etc., i syfte att undvika att konkurrera med de privata sektorer som redan befinner sig i ekonomiska svårigheter) eller militära. Jag kommer inte här att beröra ”militär keynesianism” eftersom detta för närvarande inte är vad de keynesianska ekonomerna föreslår för att få ett slut på krisen. En del tror kanske att ett storkrig är den enda vägen ut ur depressionen. Det är ett öppet medgivande av systemets monstruösa natur. Men vad finns det då för skäl att bevara det? I vad som följer avses alltså endast keynesiansk ekonomisk politik på det civila området.

En statlig fördelningspolitik

Anta att staten aktivt driver på för en omfördelning av värden från kapitalägare till löntagare genom arbetslagstiftning, progressiv beskattning etc. Naturligtvis är det nettoresultatet av dessa åtgärder som räknas. Om staten sänker skatten på arbete men samtidigt också minskar de offentliga utgifterna för tjänster som sjukvård och utbildning, då kan effekten av löneökningen på konsumtionen neutraliseras, antingen genom att löntagarna själva får betala för dessa tjänster, eller genom att löntagarnas ökade konsumtion neutraliseras genom statens lägre utgifter för offentliga tjänster.

Låt oss sedan anta att nettolönerna (direkta, indirekta, och uppskjutna) stiger. Fler konsumtionsvaror säljs och löntagarna konsumerar mer. Detta är anledningen till att denna politik anses gynna löntagarna. Den ökade försäljningen av osålda konsumtionsvaror antas sporra produktionen av konsumtionsmedel, vilket skapar en ökad efterfrågan på produktionsmedel. En uppåtgående konjunkturcykel skulle börja. Och detta är anledningen till att denna politik också anses vara gynnsam för kapitalägarna. Både kapital och arbete blir vinnare. Detta är grunden för keynesiansk reformism, för klassamarbete.

Men leder verkligen en ökad konsumtion hos löntagarna till en ökad produktion av konsum-

¹ Fallet i GPK är den omedelbara orsaken eftersom det i sig orsakas av teknisk konkurrens, det vill säga av införandet av arbetsbesparande men effektivitetshöjande ny teknik.

² Guglielmo Carchedi, *Behind the Crisis. Marx's dialectics of value and Knowledge*, Brill, 2011 (a); Guglielmo Carchedi, ”Behind and Beyond the Crisis”, *International Socialism*, 2011 (b), Nr. 132, sid. 121-156; Michael Roberts, ”A World Rate of Profit”, opublicerat paper, samt litteraturen i detta paper.

tionsvaror och i förlängningen till en ökad produktion av produktionsvaror och därmed till ökad sysselsättning och ekonomisk tillväxt? Anta att vissa konsumtionsvaror är osålda. Detta är hypotesen bakom keynesiansk interventionspolitik (bristande efterfrågan). I det fallet orsakar högre löner en ökad försäljning av osålda konsumtionsvaror, inte en ökad produktion av dessa varor. Den keynesianska fördelningspolitiken misslyckas på sina egna villkor, i termer av efterfrågestyrd produktion och därmed sysselsättning och återhämtning.

Men kapitalismen blomstrar inte för att produktionen ökar utan för att profiten gör det. I samma stund som vi introducerar lönsamhetsbegreppet förändras allt. Om en kapitalist inte kan sälja det som producerats, lider hen en förlust. Om senare – på grund av högre löner – dessa varor säljs, realiseras en tidigare orealiserad vinst. Vinst och förlust tar ut varandra. Men lönsamheten faller. Beviset kräver tre steg.

1. Börja med den sektor som producerar konsumtionsmedel. Under den, för den keynesianska argumentationen, mest gynnsamma hypotesen konsumeras hela löneökningen (på konsumtionsvaror). Å ena sidan lider sektorn en förlust på grund av högre löner men å andra sidan kan man sälja tidigare osålda konsumtionsmedel till samma pris. Täljaren i profitkvoten förblir oförändrad. Emellertid så ökar nämnaren på grund av ökade investeringar i variabelt kapital. Löntagarnas konsumtion ökar men profitkvoten faller.
2. Ta därefter sektorn som producerar produktionsmedel. Dess täljare minskar (på grund av högre löner och därmed lägre vinster) och nämnaren ökar (på grund av högre investeringar i arbetskraft). Även i denna sektor ökar löntagarnas konsumtion men profitkvoten faller.
3. Slutligen, de högre lönerna i sektor I (produktion av produktionsmedel) innebär en ökad efterfrågan och konsumtion av arbetarna inom denna sektor och därmed en extra vinst för sektor II (som producerar dessa konsumtionsmedel). Men de är också lika med förlusten för kapitalet i sektor I. Förlusten i sektor I och vinsten i sektor II tar ut varandra.

Täljarna i de två sektorerna återgår till det ursprungliga värdet. Emellertid har nämnarna ökat. Den genomsnittliga profitkvoten (GPK) för de två sektorerna faller. Två saker följer av detta: För det första, löner och därmed konsumtionen kan öka utan att profiten (inte GPK) faller. För det andra, produktionen ökar inte. Vad som ökar är realiserandet av tidigare producerade varor. Sammanfattningsvis betyder det att arbetskraftens konsumtion stiger men produktionen förblir densamma och GPK faller. Keynesiansk fördelningspolitik misslyckas alltså inte bara utifrån sina egna förutsättningar, produktion, men också vad gäller lönsamhet. Arbetskraftens ökade konsumtion och den förvärrade krisen är två sidor av samma mynt.

Anta nu att lönerna fortsätta att öka fram till den punkt där alla konsumtionsvaror säljs. Givet att det finns en tillräcklig efterfrågan finns det inget behov av keynesiansk intervention. Men skulle ändå inte en ytterligare ökning av lönerna sporra till ytterligare produktion av konsumtionsvaror? Nej. Produktionen ökar endast om både lönsamheten ökar och om det finns en efterfrågan på ytterligare produktion, det vill säga om det ytterligare mervärdet både kan produceras och realiseras. Produktionen ökar inte om endast ett av dessa båda villkor är uppfyllda.

Högre löner ökar efterfrågan på konsumtionsvaror men pressar samtidigt ner vinsten. Vissa kapitalister kan besluta att öka produktionen, även om vid lägre lönsamhet. Men till slut, trots deras ansträngningar, minskar produktionen i ekonomin. Faktum är att om vinsten faller, (1) kan mindre mervärde skapas och därmed återinvesteras och reserver investeras inte i aktiviteter vars lönsamhet fortsätter att minska och (b) till följd av högre löner kommer de svagare kapitalisterna gå i konkurs och upphöra med produktionen. Av detta följer att kapitalisterna som helhet minskar sin produktion trots ökad efterfrågan och trots deras ansträngningar att möta denna efterfrågan. Sålunda stämmer ekvationen:

högre löner = ökad konsumtion

Emellertid stämmer inte ekvationen:

ökad konsumtion = ökad produktion

Detta eftersom (1) i fallet med restförsäljning påverkar högre löner inte produktionen (endast realiserandet av redan producerade varor gynnas) samtidigt som lönsamheten faller och (2) från punkten där hela produktionen har försålts, innebär högre löner minskad lönsamhet och därmed minskad produktion. Produktionen är antingen oförändrad eller minskar, men lönsamheten faller i båda fallen. Högre löner kan inte få slut på krisen utan förvärrar den. Den keynesianska medicinen är värre än sjukdomen.

Det ovanstående har belyst den grundläggande skillnaden mellan det keynesianska och marxistiska perspektivet. I motsats till det senare, utgör inte lönsamheten en nödvändig faktor för produktion. Det keynesianska synsättet är det inverterade orsakssambandet. Här är lönsamheten en konsekvens av en efterfrågedriven ökad produktion, en konsekvens av ökad fysisk produktion framkallad av ökad konsumtion. I det marxistiska perspektivet är ökad produktion följden av högre lönsamhet. De teoretiska, politiska och ideologiska konsekvenser är långtgående.

Om en ökad efterfrågan (framkallad genom högre löner) sporrade produktionen skulle ekonomin tendera att röra sig mot en punkt där, givet en löntagarvänlig fördelningsspolitik, en ökad efterfrågan och en ökad tillgång skulle mötas. Det är den punkt där tillväxt och jämvikt förenas. Detta är den konventionella ekonomins illusion. Men om ökad efterfrågan framkallad av högre löner inte stimulerar produktionen men faktiskt orsakar dess fall på grund av sjunkande lönsamhet då kan tillgång och efterfrågan inte mötas och jämvikt kan inte uppnås. För att motverka fallande lönsamhet skulle lönerna behöva öka igen. Resultatet blir en nedåtgående sekvens av icke-jämviktspunkter mellan tillgång och efterfrågan som utgör en rad stationer mot krisen. Tvärt emot det keynesianska synsättet, bidrar inte högre löner på kapitalets bekostnad till en rörelse mot jämvikt och tillväxt utan mot en rörelse mot depression och kris.

Denna slutsats är viktig för den ekonomiska politiken, eftersom det visar att en politik som syftar till att stimulera tillväxt genom omfördelning till förmån för löntagarna är dömd att misslyckas. Men denna slutsats är också viktig ur teoretisk och politisk synvinkel eftersom den avfärdar tanken att systemet, genom en lämplig fördelningsspolitik, kan utvecklas mot jämvikt och tillväxt. Därmed förkastar vi också tanken om att detta system är (eller kan göras) rationellt. Borgerliga ekonomer, å andra sidan, hävdar att systemet är i eller tenderar mot jämvikt vid högre nivåer av produktion och konsumtion och att det därför är rationellt. Om så vore fallet, skulle konsekvenserna för arbetarnas kamp vara förödande eftersom kampen mot detta system skulle bli en kamp mot ett rationellt system och därmed en irrationell och spontanistisk kamp. Men om systemet är irrationellt, eftersom det tenderar gå mot kriser, trots keynesiansk (eller annan) politik, utgör arbetarnas kamp en medveten manifestation av ekonomins objektiva rörelse mot kriser.

Alternativt kan staten genomföra en omfördelning av värde från arbete till kapital genom lönesänkningar och andra åtgärder. Detta är nyliberal (motsatsen till keynesiansk) politik.

Det ska ändå kortfattat beröras här. Lönesänkningar ökar lönsamheten. Men på samma gång minskar efterfrågan på konsumtionsvaror. I detta fall minskar kapitalisterna sin produktion inte för att vinsten faller men på grund av att efterfrågan faller. Men bör inte den ökade lönsamheten återuppliva ekonomin trots lägre efterfrågan och produktion? Kan inte ökade vinster i förhållande till investerat kapital göras på en lägre produktionsnivå?

Om efterfrågan på konsumtionsvaror faller på grund av lägre löner under en kris kommer de

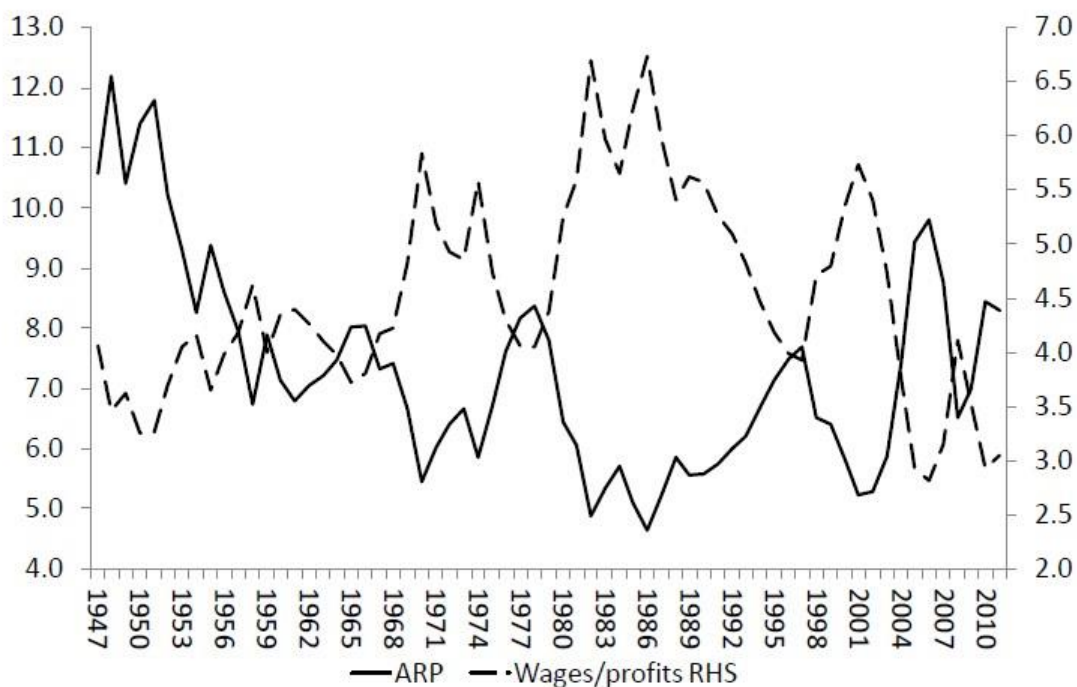
extraprofiterna som uppstår på grund av lägre löner inte att återinvesteras i denna sektor och kommer således inte stimulera till investeringar i produktionen av konsumtionsmedel.

Kapitalet kommer inte heller att överföra investeringar från sektor II till sektor I eftersom lönsamheten också kommer att vara fallande i sektor I. Extraprofiterna kommer antingen avsättas som reserver eller investeras i improduktiva sektorer (handel, finans, och spekulering) där lönsamheten är högre (men endast så länge bubblan inte spricker), eller kan komma att flyttas till länder där de kan investeras mer lönsamt. För vissa länder mer än andra, kan de komma att främja korruption, kriminalitet, och ineffektivitet (Italien är ett typiskt exempel på detta). I vilket fall som helst så kommer dessa extraprofiterna inte att få fart på ekonomin igen.

Staten bidrar också till att avleda värde bort från de produktiva sektorerna. I nuläget, givet de höga nivåerna på statsskulden, används det (mer) värde som staten tillägnar sig (exempelvis genom högre beskattning) till att minska statens förluster eller för att minska det finansiella kapitalets förluster. Keynesianska ekonomer uppfattar den statligt initierade ”åtstrammingspolitiken” (ett ideologiskt laddat begrepp som bör undvikas) som orsak till (fördjupningen av) krisen. I själva verket är den tillbakapressade konsumtionen (lägre löner) en konsekvens av en försämrad lönsamhet, ett försök från det privata kapitalet att via staten försöka återställa den genomsnittliga profitkvoten.

I korthet kan vi konstatera att den nyliberala politiken inte är orsaken till lågkonjunkturen (den är en konsekvens av den ekonomiska nedgången, en av de faktorer som försöker motverka den fallande profitkvoten). Men nyliberalismen kommer inte lyckas få ett slut på krisen eftersom vinsterna avleds från produktiva investeringar och inte, som keynesianska debattörer hävdar, på grund av sänkta löner som minskar konsumtionen. Dilemmat, ”åtstramning” kontra tillväxt (politiska åtgärder som betalas antingen av löntagarna eller av kapitalägarna), som ett botemedel på krisen är falskt. Varken en fördelningspolitik till stöd för löntagarna eller för kapitalet kan få ett slut på den ekonomiska lågkonjunkturen.

Figur 1: Löneandelen och den genomsnittliga profitkvoten i den produktiva sektorn i USA:s ekonomi 1947 – 2011. ARP = Average rate of profit.



Ovanstående diagram visar att fram till 1986 steg lönerna i förhållande till vinsterna och den

genomsnittliga profitkvoten (GPK) faller, vilket överensstämmer med Marx, men inte med keynesiansk underkonsumtionsteori. Från 1987 till 2009 faller lönerna i förhållande till vinsterna och den genomsnittliga profitkvoten (GPK) stiger vilket åter överensstämmer med Marx men inte keynesiansk underkonsumtionsteori. Varken en fördelningspolitik till förmån för löntagarna eller till stöd för kapitalet har kunnat hindra den genomsnittliga profitkvoten att falla.

Statsledda investeringar

Det starkaste argumentet för en keynesiansk politik är inte en statlig fördelningspolitik utan statligt initierade investeringar. Som regel utelämnar de författare (även marxister) som förespråkar en statlig investeringspolitik som lösning på den ekonomiska krisen en viktig punkt, nämligen vem som är tänkt att finansiera dessa investeringar (se fotnot 4 nedan). Det finns två möjligheter: *En kapitalfinansierad eller en löntagarefinansierad statlig investeringspolitik*. Jag kommer enbart att behandla kapitalfinansierade investeringar eftersom löntagarefinansierade investeringar inte är något som keynesianska författare brukar föreslå för att få slut på krisen.

Låt oss skilja mellan sektor **I**, offentlig produktion, och sektor **II**, den övriga ekonomin. Staten tillägnar sig mervärdet, **S**, från sektor **II** (t.ex. via skatter) och kanaliserar det till sektor **I** för produktion av offentliga arbeten³. Istället för att beskatta mervärdet kan staten tillägna sig outnyttjade resurser. Men vad kapitalet anbelangar utgör detta en förlust och därmed ett avdrag från mervärdet. Efter att ha tillägnat sig **S** från sektor **II**, betalar staten sektor **I** en viss profit, **p**, och överför resten, **S-p**, till sektor **I** för produktion av offentliga arbeten.

Beakta först effekterna för staten. Staten får offentliga arbeten utförda från sektor **I** till ett värde av **S-p + p***, där **p*** är mervärdet som genereras inom sektorn **I** (oavsett om **p*** är lika med **p** eller ej).

Sektor **I** realiserar sina profiter eftersom man har erhållit **p** från staten, medan **p*** tillhör staten.

Hur realiserar staten **S-p + p***, det totala värdet som ingår i offentliga arbeten? Under kapitalismen realiserar värde endast om och när det förvandlats till pengar genom försäljning av de bruksvärden i vilken värdet ingår. Eftersom staten inte säljer det offentligt utförda arbetet (såvida man inte privatiserar dem, men privatisering faller utanför vår nuvarande undersökning), förefaller det som att värdet förblir potentiellt värde, fångat i osålda bruksvärden. Emellertid kan värdet i offentligt utfört arbete realiserar på ett annat sätt. Deras bruksvärde konsumeras av användarna av dessa anläggningar som i utbyte mot detta måste betala i princip den del av värdet som ryms i de offentliga arbeten de konsumerar. När de offentliga arbetena är helt förbrukade, får staten **S-p + p***. Staten har realiserat det potentiella värdet i de offentligt utförda arbetena genom att ta ut avgifter från kapital och löntagare för deras användning. Dessa avgifter är en indirekt minskning av löner och profiter. Staten har erhållit **S+p + p***, sektor **I** har erhållit **p**, sektor **II** har förlorat **S** och den privata sektorn har förlorat **S-p**.

Beakta effekterna på den genomsnittliga profitkvoten (GPK). Sektor **II** förlorar **S** men sektor **I** vinner **p**. Sammanfattningsvis förlorar det privat kapitalet **S-p** till staten. Täljaren i GPK minskar lika mycket. Den genomsnittliga profitkvoten (GPK) faller. Men detta är inte slutet på historien. Det kapitaliserade mervärde som staten skapat, **S-p**, investeras i sektor **I**. För att avgöra vilka effekter dessa investeringar får på lönsamheten måste vi introducera vad jag valt

³ Detta är en förenkling. Staten tillägnar sig mervärde genom t.ex. skatter från båda sektorerna. Poängen är att sektor **I** får mer mervärde att investera än det förlorar till staten.

att kalla för den marxistiska multiplikatorn.

För att producera offentliga arbeten, införskaffar Sektor I arbetskraft och produktionsmedel från andra företag i båda sektorerna. Dessa företag gör i sin tur ytterligare köp av produktionsmedlen och arbetskraft. Denna multiplikatoreffekt sprider sig i hela ekonomin. Under den mest gynnsamma hypotesen för det keynesianska argumentet är de statliga investeringarna tillräckligt stora för att först absorbera osålda varor och sedan stimulera ny produktion. Givet att de företag som är involverade i multiplikatoreffekterna har olika organisk sammansättning är tre fall möjliga.

1. De initiala investeringarna i sektor I, S-p, plus dominoeffekten i hela ekonomin, är sådana att de bildar en representativ sektion av hela ekonomin. Då är den profitkvot de genererar lika med den genomsnittliga profitkvoten för hela ekonomin. Efter att dessa investeringar är gjorda förändras inte den genomsnittliga profitkvoten. Inte heller sysselsättningen. Åtgärden misslyckas.
2. Alternativt upphör investeringskedjan vid en punkt där den organiska sammansättningen hos alla de investerade kapitaltyperna (inklusive de initiala) är högre än genomsnittet. Då faller den genomsnittliga profitkvoten (GPK). Sysselsättning faller också. Återigen misslyckas politiken. Anledningen till varför den högre organisk sammansättning av detta aggregat förvärrar krisen är att de extra investeringarna främst har gått till de mest effektiva företagen (de med högre organisk sammansättning). Genom att dessa företag kan sälja produkter med ett högre förädlingsvärde till samma pris som andra företags produkter med lägre förädlingsvärde kan de tillägna sig värdet från de senare för att småningom driva dem från marknaden därmed förvärrar krisen.
3. Eller det omvända fallet, där den genomsnittliga organiska sammansättningen faller som ett resultat av dessa investeringar och den genomsnittliga profitkvoten (GPK) och sysselsättningen ökar. Men i detta fall har den keynesianska politiken hjälpt de mindre effektiva företagen, de med lägre organisk sammansättning och därmed mindre effektiva, att överleva. I detta fall har politiken endast skjutit upp krisen i stället att få ett slut på den.

Notera att dessa tre möjliga utfall inte utgör politiska alternativ som kan påverkas genom statliga åtgärder. När väl det av staten initialt tillförda kapitalet har investerats bestäms det slutliga resultatet, i termer av organisk sammansättning och genomsnittlig profitkvot, av systemets spontana utveckling. Staten kan endast påverka det första steget genom att initiera offentliga investeringar till företag med låg organisk sammansättning. Men då, som i fallet (3) ovan, bidrar staten till ökad lönsamhet men samtidigt också till att hålla mindre effektiva företag flytande.

Men bortsett från detta är det mest sannolika utfallet en ökning av kapitalets organiska sammansättning och därmed en sjunkande genomsnittlig profitkvot eftersom varje företag som påverkas av multiplikatoreffekten tendera att köpa de material som behövs från de billigaste leverantörerna. Dessa är oftast de mest effektiva, de vars organiska sammansättning är hög i förhållande till genomsnittet. De ytterligare investeringar som följer på statens initiala investeringar kommer gå främst till dessa producenter. Kapitalets organiska sammansättning ökar och den genomsnittliga profitkvoten faller. I korthet, som ett resultat av statligt initierade investeringar antingen faller den genomsnittliga lönsamheten – eller om den stiger – kommer de mindre effektiva företagen artificiellt hållas vid liv. Krisen kommer antingen att förvärras eller skjutas upp. Och om krisen skjuts upp sker inte kapitalets självförstörelse och återhämtningen fördröjs ytterligare. I inget av fallen leder det till en ekonomisk omstart.

Förutom de begränsningar som understryks av den marxistiska multiplikatorn, står en statlig fördelnings- och/eller investeringspolitik inför ytterligare hinder. De är möjliga att genomföra

när det privat kapitalet klarar att bära förlusten av mervärde (eller reserver). Men när kapitalet befinner sig i kris, när lönsamheten sjunker då blir finansieringen av dessa åtgärder betydligt mer problematisk. En statlig fördelnings- och/eller investeringspolitik är möjlig när de minst behövs och svårast att tillämpa när de behövs som bäst. Detta visar hur orealistiskt kravet på, också framfört av framstående marxister, en massiv ökning av statligt finansierade fördelnings- och/eller investeringsåtgärder som en väg ut ur krisen är i nuvarande ekonomiska situation⁴.

En del keynesianska debattörer har föreslagit att efterfrågan ska stimuleras, inte genom fördelningspolitik eller genom investeringar, men genom att öka penningmängden. Det baseras på antagandet är att den yttersta orsaken till kriser är bristande efterfrågan och att en större mängd pengar i omlopp skulle stimulera efterfrågan. Argumentet mot detta synsätt handlar inte så mycket om huruvida denna politik är inflationsdrivande (som den österrikiska skolan hävdar) eller inte. Snarare är invändningen att, genom att trycka mer pengar, ökar man värdets representation snarare än själva värdet. Ekonomin kan inte få en omstart om det producerade mervärdet i förhållande till det investerade kapitalet förblir oförändrat. Dessutom, genom att trycka och distribuera pengar omfördelas köpkraften. Men vi har sett att varken en fördelningspolitik till förmån för löntagarna eller för kapitalägarna är en väg ut ur krisen. Med uttrycket ”trycka pengar” menas oftast kreditgivning. Uppfattningen att krediter är det samma som pengar är närmast allmänt accepterat och ändå fundamentalt fel. Att skapa krediter är inte det samma som att ”skapa pengar ur ingenting”, ett absurt förslag. Av ingenting kan man inte skapa någonting. Att skapa krediter innebär endast att man skapar skuld. Så krisen skjuts endast upp till den tidpunkt då skulderna ska återbetalas.

Detta är en av anledningarna till att staten kan besluta att låna det kapital som behövs för offentliga arbeten snarare än att expropriera det från kapitalet. Men så småningom måste skulder återbetalas. Keynesianer hävdar att skulderna kan återbetalas när ekonomin fått fart igen och tillägnet av mervärdet som krävs för att återbeta skulderna inte hotar återhämtningen. Men detta är önsketänkande. I själva verket har vi sett att de statligt finansierade investeringarna inte leder till någon ekonomisk omstart. På sin höjd kan de skjuta upp krisernas utbrott. Men om varken en arbetar- eller kapitalledd krispolitik kan förhindra krisen då måste krisen ha sin gång tills den själv skapar förutsättningar för sin lösning. Detta är kapitalförstöring. Endast när tillräckligt (föråldrat) kapital har förstörts (har gått i konkurs), kan mer effektiva produktionsenheter börja producera igen i större skala. Härav följer: om dessa politiska åtgärder – i bästa fall – skjuter upp krisen så skjuter de också upp återhämtningen. Genom att skjuta upp återhämtningen blir denna politik ett hinder, snarare än att vara

⁴ Som exempelvis Alan Freeman som hävdar att: ”Om staten bara tillhandahåller de möjligheter som kapitalismen frambringt till så många människor som möjligt på lika villkor, och kliver in överallt där det privata kapitalet inte gör det, då kommer krisen att upphöra”. (Freeman, Alan, 2009, ”Investing in Civilization”, MPRA). Tvärtom, krisen kommer antingen fördjupas eller senareläggas. Även Shaikh anser att offentliga investeringarna kan dra upp ekonomin ur krisen. Dessa skulle stimulera ”efterfrågan, förutsatt att människor med arbete inte sparar sina inkomster eller använda dem för att betala av skulder” (Shaikh, Anwar, 2011, ”The First Great Depression of the 21st Century”, *Socialist Register* 2011). Bortsett från det orealistiska antagandet att människor inte sparar och inte betalar av sina skulder, är detta ett säkert recept för en finansiell kris. Detta därför att bankerna är beroende av löntagarnas sparande och därför att uteblivna återbetalningar på lån i princip skulle innebära att bankerna inte skulle kunna betala tillbaka sina lån. Foster hävdar på liknande sätt att ”Teoretiskt sett kan en ökning av de offentliga utgifterna vid nuvarande tidpunkt hjälpa till att mildra nedgången och eventuellt även bidra till att återställa den ekonomiska tillväxten” (Foster, John Bellamy, 2009, ”Keynes, Capitalism and the Crisis”, intervju med Brian Ashley). Dessa och andra liknande förslag har en sak gemensamt: de befatta sig inte med frågan om vem som ska finansiera dessa förslag. Men bortsett från detta makroskopiska fel, givet att ekonomin kommer ur kriserna genom kapitalförstöring, kommer den föreslagna politiken fördröja snarare än att förhindra krisen.

en förutsättning för staten att kunna återbetala sina skulder⁵.

Tesen att en statlig fördelnings- och investeringspolitik, troligen genom statlig skuldsättning, skulle kunna leda till en hållbar återhämtning, förutsatt att det sker i tillräckligt stor skala, är inte bara teoretiskt felaktig (se ovan), men också empiriskt ogrundad. Exemplet som vanligen nämns är den långa perioden av välstånd som följde efter andra världskriget, den så kallade guldåldern. Det brukar hävdas att en statlig upplåning gjorde det möjligt för den amerikanska staten för att finansiera en keynesiansk politik och därmed för att starta den långa perioden av välstånd. I själva verket minskade den amerikanska federala bruttoskulden som andel av BNP konstant under guldåldern, från 121,7% år 1946 till 37,6% år 1970. Den långa välståndsperioden berodde i själva verket på omställning, dvs. återställandet av det civila kapitalet och frigörandet av den uppdämda köpkraften efter kriget⁶.

Lärdomar för arbetarrörelsen

Ovanstående skall inte tolkas som att arbetarrörelsen bör vara likgiltig inför frågan om statsfinansierad fördelnings- och/eller investeringspolitik. Tvärtom, arbetarrörelsen bör aktivt kämpa för en sådan politik. Men denna kamp bör inte föras utifrån ett keynesianskt perspektiv men utifrån ett korrekt marxistiskt perspektiv.

Det keynesianska synsättet innebär att man ser den keynesianska politiken som ett sätt att förbättra villkoren för både arbetet och kapitalet och samtidigt motverka eller få slut på krisen. Från marxistiskt perspektiv behöver en statligt finansierad fördelnings- och/eller investeringspolitik inte vara keynesiansk, det vill säga den behöver inte bära det ideologiska innehållet kopplat till ordet, att det skulle finnas en intressegemenskap mellan de två dominerande samhällsklasserna. I det marxistiska perspektivet betonas (a) att denna politik kan förbättra arbetarnas situation men är maktlös mot kriserna; politiken kan på sin höjd skjuta upp krisen, och (b) den politiska potentialen hos dessa åtgärder om det, genom arbetarnas kamp för bättre levnads- och arbetsvillkor, uppstår och växer fram ett medvetande om att varje gång kapitalet får betala för denna politik så försvagas kapitalet både ekonomiskt och politiskt, och att arbetarklassen bör dra nytta av denna svaghet för att avkasta sig kapitalets ok.

Från ett marxistiskt perspektiv bör kampen för att förbättra arbetarnas lott och befästandet och utvecklandet av arbetarnas antagonistiska medvetande och makt genom deras kamp vara två sidor av samma mynt. Detta är reformpolitikens verkliga betydelse. Den kan inte lösa den ekonomiska krisen men den kan definitivt förbättra arbetarnas villkor och, givet rätt perspektiv, bidra till kapitalismens slut.

Översatt från *International Socialism* #136, oktober 2012

Översättning: Anders Axelsson.

Ursprungsartikeln finns att läsa med titeln [Could Keynes end the slump?](#)

Lästips:

Daniel Cederqvist: [Storbolagens hårda valuta](#). Handlar om Carchedis analys av EU/EMU, som den redovisas i boken *For Another Europe. A class analysis of european economic integration* (2002)

⁵ Det finns ingen likhet mellan denna slutsats och den österrikiska skolan. Skillnaderna är total. Bara för att nämna två: för den österrikiska skolan tenderar ekonomin, om den inte manipuleras, att röra sig mot jämvikt (snarare än mot kriser, som Marx hävdar) och statliga ingripanden är orsaken till att kriser uppstår (snarare än att vara en av många mottendenser, som Marx hävdar).

⁶ Carchedi, [Behind and Beyond the Crisis](#), *International Socialism*, 2011 (b), Nr. 132, sid. 121-156

Benny Andersson: Replik: Tre frågor om Carchedis idéer om keynesiansk politik

15/7 2016

Håller med om att man inte bara bör beakta efterfrågan, som Keynesianerna brukar göra, utan också utbudssidan, dvs produktionen och dess villkor. Men är ändå tveksam till Carchedis något skolastiska analys. Efter en mycket snabb genomläsning inställer sig ett antal frågor. Bland annat de följande, som jag skjuter av från höften. De ifrågasätter om en sjunkande profitkvot verkligen är en allmän tendens som utmärker den kapitalistiska ekonomin. Jag ställer mig också frågande till Carchedis förklaring av den ekonomiska utvecklingen under efterkrigstiden. Men de invändningarna kan jag eventuellt återkomma till i ett senare inlägg.

1. Vilka sektorer av ekonomin har man försökt mäta? ”Den produktiva delen”, hävdar Carchedi i sitt diagram, vad avses? Om han bara syftar på industrin är invändningen given. Tendensen kan gälla för den sektorn, som krymper sedan länge i ”nord” (Europa och USA), samtidigt som allt fler arbetare idag producerar mervärde i en expanderande tjänstesektor. För att empiriska mätningar av profitkvoten ska ha relevans måste de omfatta hela den mervärdeproducerande ekonomin.
2. Eftersom diskussioner om profitkvot oftast brukar landa i komplikationer kring hur man bäst bör mäta denna, kan det vara poäng att också beakta enklare mått, som produktivitetens utveckling. I de flesta av länderna i ”nord” tycks produktiviteten stagnera, om man ser till hela ekonomin (till skillnad från i industrisektorn, där den fortsätter att öka). Motsäger inte det Carchedis underliggande tes att allt fler arbetare i dessa länder ersätts av maskiner (och därmed också följdtesen om allmänt sjunkande profitkvot)?
3. Tesen om sjunkande profitkvot bygger på att den sistnämnda tendensen är dominerande. Dvs att jakten på mervärde främst tar formen av jakt på relativt mervärde genom mekanisering. Men en mindre känd sanning är att produktiviteten i det amerikanska slaveriet under 1800-talets första hälft ökade lika snabbt som i den engelska bomullsindustrin under samma tid (med ungefär 400 procent). I det senare fallet skedde produktivitetsökningen genom att arbetstempot piskades upp och arbetsorganisationen ”rationaliserades”. Det var ingen naturlag, utan arbetarklassens allt starkare organiserade motstånd som tvingade arbetsköparna till att försöka öka mervärdet genom mekanisering, istället för genom mer primitiva metoder som att höja arbetstempot och/eller förlänga arbetsdagen. Vad är det som säger att den första tendensen förblir dominerande i längden? Och är det inte redan idag så att allt svagare fackföreningar i ”nord” och obefintliga sådana i ”syd” har fått att kapitalet att i viss mån återgå till att öka mervärdet genom mer primitiva metoder? Och, för att knyta till den första frågan, är det inte också så att det – pga svårigheten att mekanisera de slagen av arbeten – främst är genom sådana primitiva metoder som utsugningen skärps inom den växande tjänstesektorn? Metoder som moderniserats genom användandet av ny teknik som förbättrat möjligheterna att övervaka arbetarna och styra arbetstempot.

Anders Axelsson: Svar till Benny A. om Carchedis idéer

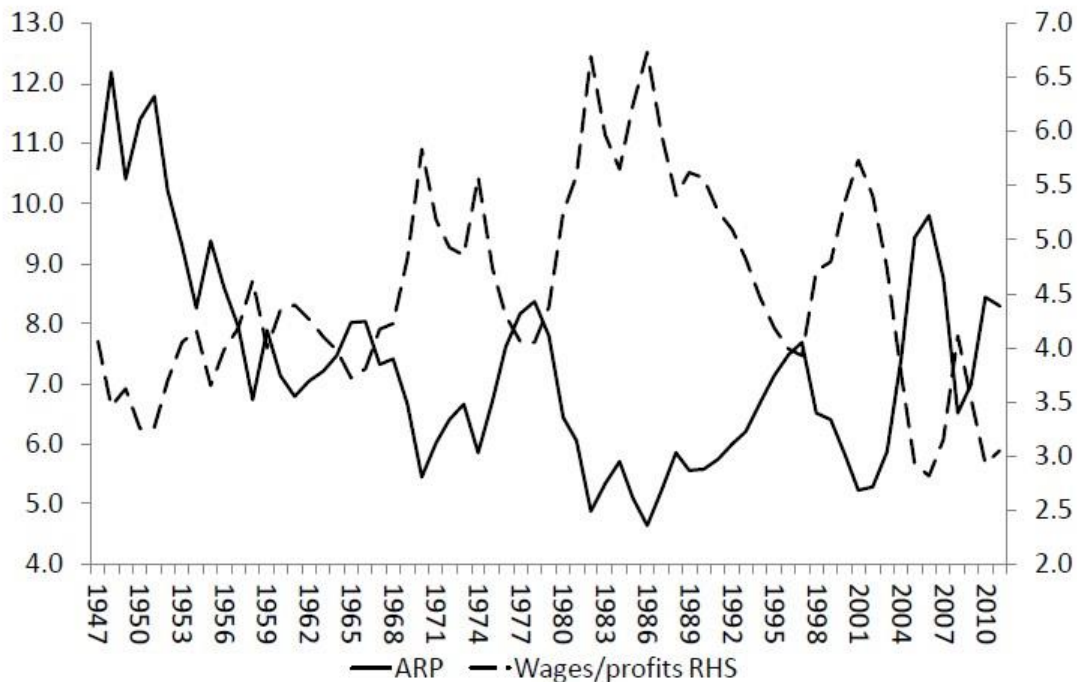
20/7 2016

Benny Andersson är tveksam till Carchedis analys och ”lyfter fram några frågor” [se ovan] kring hur Carchedi egentligen mäter profitkvoten, vilka mekanismer som kan förklara utvecklingen och vilka tolkningar av resultaten som är rimliga att göra.

Då jag har översatt artikeln och anser att den är viktig ska jag försöka ge några svar på Bennys frågor. Vill understryka att detta är mina reflektioner och inte nödvändigtvis Carchedis.

I Carchedis artikel finns ett diagram (jag visar det här igen för att underlätta för läsarna) som visar dels utvecklingen för den genomsnittliga profitkvoten och lönernas andel av profiten i den produktiva sektorn i USA under perioden 1947 – 2011. I en annan och längre artikel (se referenser nedan) som Carchedi skrivit tillsammans med Michael Roberts finns samma diagram med och här finns beskrivit hur de definierar den produktiva sektorn. Här definieras den produktiva sektorn som: jordbruk, gruvor, tillverkningsindustri och byggverksamhet. Profit mäts som företagets vinster före skatt i dessa branscher. Det fasta realkapitalet utgörs av maskiner, mjukvara och produktionsanläggningar. Profitkvoten beräknas som profiten dividerat med det fasta realkapitalet och den samlade lönesumman för föregående år (vänster y-axel). Lönerna som andel av profiten beräknas som den samlade lönesumman dividerat med profiten i den produktiva sektorn (höger y-axel). Statistiken kommer från Bureau of Economic Analysis (BEA).

Figur 1: Löneandelen och den genomsnittliga profitkvoten i den produktiva sektorn i USA:s ekonomi 1947 – 2011. Källa: Carchedi 2012.



Som framgår av Figur 1 förefaller det som att statistiken för de här använda variablerna ger stöd för tesen att profitkvoten på längre sikt har en tendens att sjuka. Det framgår att profitkvoten fallit under hela efterkrigsperioden fram till mitten av 1980-talet då den åter började öka. Men den har inte återhämtat sig till de nivåer som rådde under 1950- och 1960-talen. Det framgår också att lönernas andel av vinsterna var höga i de perioder då profitkvoten var låg och omvänt att löneandelen sjunkit under perioden efter 1986 då profitkvoten återhämtat sig.

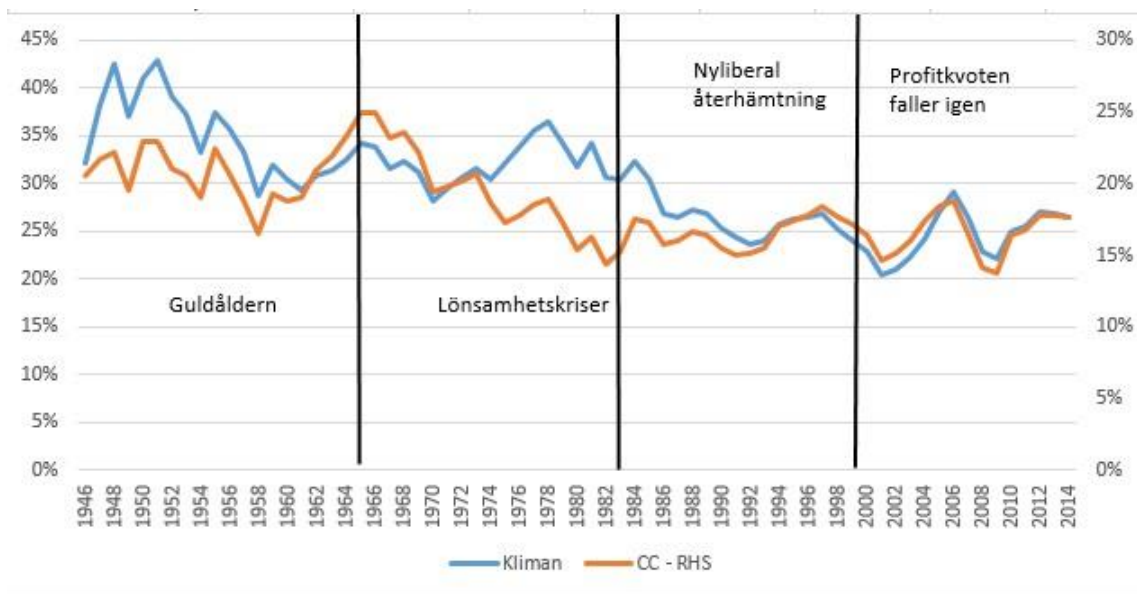
Något som enligt Carchedi stämmer väl med den marxistiska förklaringsmodellen men inte stämmer keynesiansk underkonsumtionsteori.

En av Bennys invändningar är om detta är en allt för snäv definition av den produktiva sektorn. Hur utvecklar sig profitkvoten om vi ser till en större del av ekonomin?

Figur 2 nedan visar profitkvotens utveckling för hela det privata näringslivet i USA under perioden 1947 till 2014. Jag har gjort beräkningarna baserat på en artikel av Michael Roberts. Profitkvoten är beräknad på samma sätt som i Figur 1 men här avser det hela det privata näringslivet i USA (Skillnaderna mellan orange och blå linje beror på olika metoder att beräkna det fasta realkapitalet men har ingen större relevans för diskussionen här).

Även här förefaller det som det finns statistiskt stöd för tesen att profitkvoten har en tendens att falla på längre sikt. Precis som i Figur 1 går det avläsa att profitkvoten efter mitten av 1980-talet börja återhämta sig något. Vad kan förklara att den genomsnittliga profitkvoten börjar öka kring mitten av 1980-talet?

Figur 2. Profitkvoten i det privata näringslivet i USA mätt med historiska respektive löpande kostnader för kapitalstocken, 1946 – 2014. Källa: BEA, Egna beräkningar.



De förklaringar som Carchedi och Michael Roberts ger är att detta sammanfaller med den nyliberala perioden. En period som präglas av globalisering, ökad rörlighet för kapitalet, en offensiv anti-facklig politik och snabba teknologiska förändringar. Det är alltså ett missförstånd att Carchedi skulle hävda att en långsiktigt fallande profitkvot endast skulle förklaras av kapitalets ökade organiska sammansättning. Carchedi och Michael Roberts pekar just på att det finns ett antal motverkande faktorer som tillfälligt kan bromsa eller vända profitkvotens utveckling.

I sin nya bok, "The Long depression" (som jag kommer att skriva mer utförligt om längre fram), beskriver Michael Roberts utvecklingen under efterkrigstiden. Guldåldern (1947-1965) präglades av accelererande investeringar, ökade realinkomster och något som nästan liknade full sysselsättning. Arbetarrörelsen drev på för välfärdsstatens expansion. Från mitten av 1960-talet började lönsamheten sjunka. Kapitalets organiska sammansättning hade ökat signifikant genom ökad mekanisering och investering i nya mer kapitalintensiva branscher. Den höga sysselsättningsgraden gjorde att fackföreningarnas förhandlingsposition var stark och löneökningarna började pressa ihop den del av värdena som gick till profit. Konsekvensen blev att även om mervärdeskvoten ökade så ökade den inte tillräckligt för att kompensera för

den ökade organiska sammansättningen.

Under perioden 1965–1982 föll profitkvoten. Det var en period präglad av lönsamhets- och strukturkriser i flera mogna branscher. Mönstret påminner om utvecklingen under 1870-talet och 1930-talet men den här gången blev inte utfallet en depression utan istället stagflation: låg tillväxt och stigande inflation. Under den här perioden kom recessionen 1974-75 och sju år senare den djupaste nedgången i industrisektorn i de större ekonomierna under dubbel-dippen 1980-82.

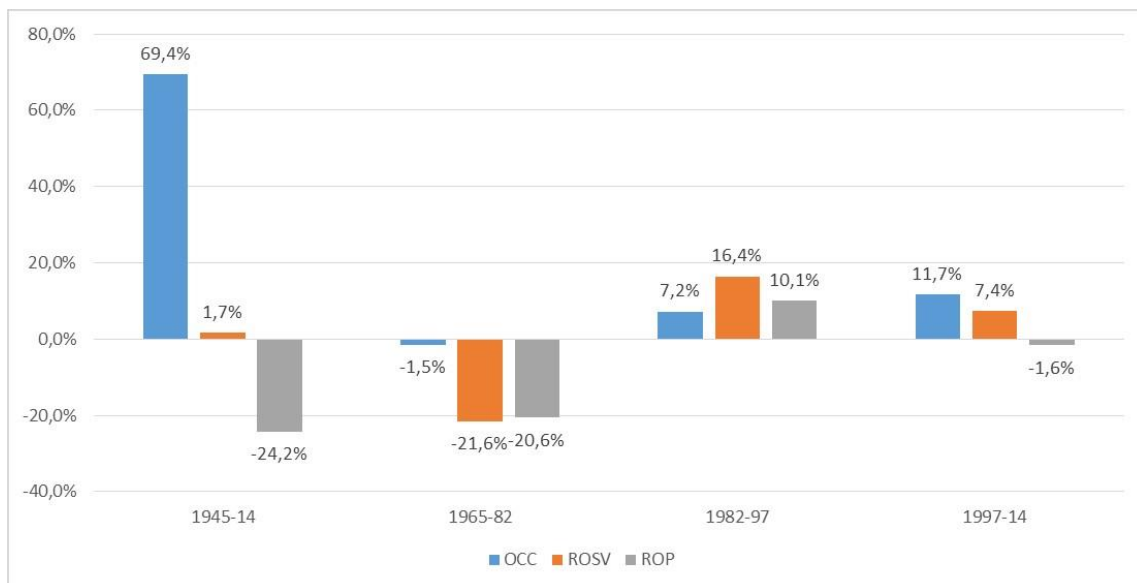
Dessa två nedgångar skapade förutsättningar för att få fart på lönsamheten igen. Kapitalvärden förstördes i stor skala när föråldrade anläggningar i mogna branscher stängdes ner. Företag gick i konkurs och nya företag i nya branscher växte fram. Nästan full sysselsättning förbyttes i många länder till massarbetslöshet vilket gjorde det möjligt att pressa tillbaka reallöneutvecklingen och försämrade arbetsvillkoren. Fackföreningarnas möjlighet till offensivt motstånd försvagades.

I kriserna spår förändrades också politiken. Nya regeringar tillträdde som inte längre var villiga att söka kompromisser med fackföreningsrörelsen, nyliberala reformer, fackföreningsfientlig lagstiftning, privatiseringar av statliga företag, nedskärningar i pensioner och offentlig service, lägre bolagsskatter, utflyttning av produktion till låglöneländer och en långtgående avreglering av finanssektorn.

Lönsamheten återhämtade sig då mervärdeskvoten (exploateringen) i de större ekonomierna började öka i snabbare takt än kapitalets organiska sammansättning. Under den här perioden slår också utvecklingen inom mikroelektronik och digital teknik igenom med full kraft vilket leder till att det konstanta kapitalet förbilligas avsevärt under 1990-talet.

I Figur 3 visas utvecklingen i profitkvoten, kapitalets organiska sammansättning och mervärdeskvoten för olika perioder i USA. Här går det t.ex. att se att under den nyliberala perioden (1982 – 1997) ökar mervärdeskvoten betydligt snabbare än kapitalets organiska sammansättning vilket förklarar att profitkvoten ökar.

Figur 3. Förändringen i profitkvoten jämfört med förändringen i kapitalets organiska sammansättning och mervärdeskvoten i USA (hela ekonomin) 1945 – 2014.

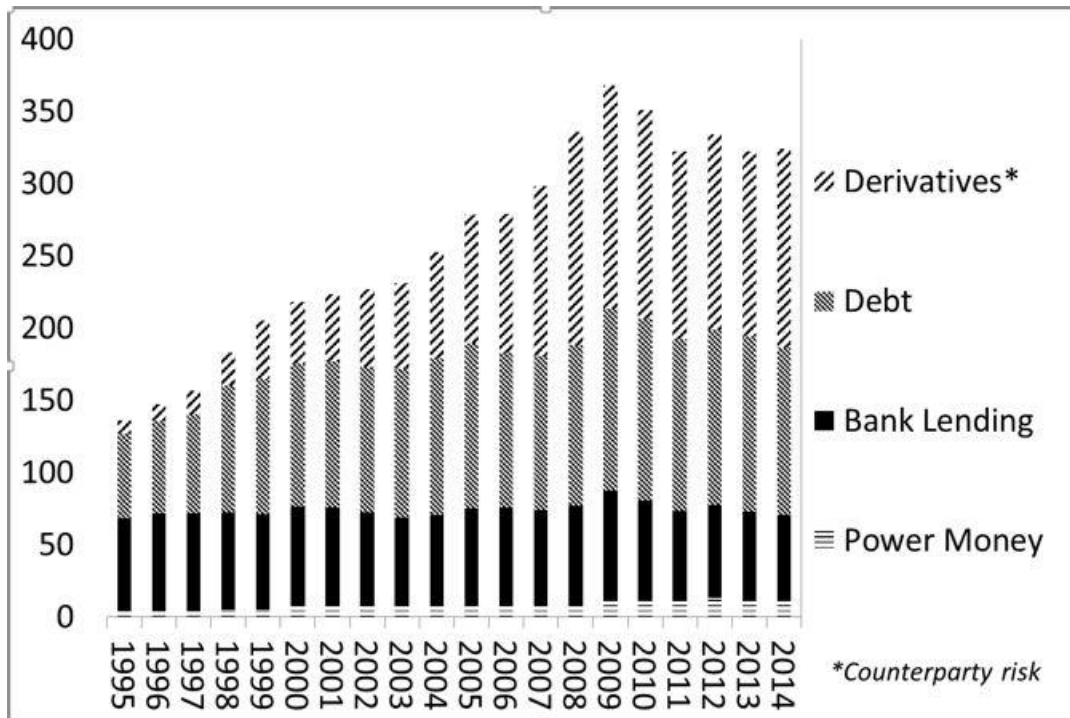


Källa: BEA, Egna beräkningar.

Men ökningen i lönsamheten på bekostnad av löntagarnas villkor och intressen var inte stor. Vidare så var den i hög grad koncentrerad till finanssektorn. Allt eftersom kapital flödade in i

de improduktiva sektorerna som finans- och fastighetsbranschen i jakt på högre lönsamhet genom spekulation istället för investeringar i den reala ekonomin. Det uppstod en kraftig tillväxt i fiktivt kapital under dessa år (aktier, obligationer och skulder i privat sektor). Figur 4 visar den globala tillväxten av finansiella tillgångar.

Figur 4. Global likviditet som andel av global BNP 1995 – 2014. Källa: BIS, Michael Roberts beräkningar.



Profitkvoten nådde sin topp 1997 då fördelarna av den nya digitala teknologin hade uttömts (för denna gång bör kanske förtydligas) i produktionssektorn. Från 1997 och framåt började lönsamheten åter falla i de större ekonomierna. År 2000 kom IT-kraschen med efterföljande recession 2001. Men denna recession var förhållandevis mild. Tillväxten mätt i real BNP fortsatte att öka men det berodde främst på en omfattande kreditexpansion globalt. Casino-kapitalismen tog över fram till krisen 2007.

Marx hävdade att nedgången i den kapitalistiska produktionen kommer när lönsamheten faller så mycket att kostnaderna för att investera i arbetskraft och teknologi ökar mer än vinsterna som kan erhållas och då börjar den totala profiten också sjunka. När det väl börja hända då börjar de minst konkurrenskraftiga företagen att göra stora förluster, säga upp anställda och sluta investera. Denna nedgång i sysselsättning och investeringar sprider sig genom ekonomin och genererar en allmän produktionskris. Därmed kommer de skulder som byggts upp för att investera och spekulera på aktie- eller fastighetsmarknader inte kunna betalas och profitkrisen utlöser en finanskris. Finanskrisen skapar i sin tur ett ännu större fall i investeringar och produktion. Detta var vad som händer under slutet av 1990-talet fram till den stora krisen 2007.

Benny frågar varför det skulle vara en naturlag att profitkvoten sjunker och kapitalets organiska sammansättning ökar. Som jag försökt visa ovan så går det i statistiken att avläsa perioder då de motverkande tendenserna är starka. Om de är tillräckligt starka för att långsiktigt driva upp lönsamheten återstår att se.

Att allt fler arbetar i tjänstesektorn behöver inte innebära att det skulle vara en stark och långsiktig mottendens som kan motverka profitkvotens fallande tendens. Fred Mosely har pekat på att det faktum att allt fler arbetar i improduktiva sektorer (handel, service, finans,

administration etc.) snarast varit en bidragande orsak till den sjunkande profitkvoten (se sid 7-8 i artikeln i referenslistan). Att allt fler människor jobbar i den improduktiva sektorn bidrar inte till skapandet av mervärde. Improduktivt arbete byts inte mot kapital utan mot reventy, dvs. lön eller profit. I både USA och Sverige växer bland annat handelsbranschen kraftigt. Att cirkulationssektorn växer innebär inte att det samhälleliga mervärdet ökar. Andra tjänstesektorer som växer är städ, hotell och restaurang etc., ofta kraftigt subventionerade med skattelättnader och lönebidrag.

På längre sikt är det mycket som talar för att automatiseringsprocesserna kommer gå ännu längre och påverka allt fler jobb både inom produktion och tjänster. Som en konsekvens av detta kommer ”den relativa överbefolkningen” eller ”reservarmén” att växa. Vi kommer se en växande informell sektor utanför och runtomkring den kapitalistiska ekonomin. Som diskuteras i senaste numret av *Clarté* (nr 2/2016) skulle ett fullt automatiserat produktionssystem innebära slutet på kapitalismen men inte nödvändigtvis på klassamhället.

Den s.k. nyliberala perioden präglades mycket tydligt av en rad olika mottendenser som är helt rationella ur kapitalägarnas perspektiv. Och den åtstramningspolitik som förs idag är också lika logisk ur kapitalisternas perspektiv. Alla dessa åtgärder och förslag handlar ytterst om att återställa lönsamheten men i ett kapitalistiskt produktionssystem måste det ske till ett högt pris för löntagarna. Michael Roberts gör prognosen att den depression vi nu genomgår har flera likheter med den på 1870-talet. Då krävdes ett antal kriser för att pressa ner löner och förstöra föråldrade kapitalvärden innan kapitalackumuleringen kom igång igen.

Om detta är riktigt bör vänstern och arbetarrörelsen ställa in sig på att det kommer bli mycket värre under kommande år. Och för att gå tillbaka till Carchedi och hans fråga om keynesianismen kan lösa krisen så tror jag att svaret är nej. Kapitalistisk produktion är inte inriktad på produktion för samhälleliga behov (bruksvärden) utan på produktion för profit. Den depression vi nu är mitt uppe i är en lönsamhetskris, inte någon kris som beror på bristande ”effektiv efterfrågan” som keynesianer påstår.

Carchedis artikel kan förefalla ”skolastisk” men som jag försökt visa ovan så finns det en hel del empiriskt stöd bakom hans teoretiska resonemang. Däremot tror jag det skulle vara korrekt att definiera honom som en ”ortodox marxist”. Både kunskapsteoretiskt och politiskt är det en principiellt avgörande fråga för Carchedi om man anser att kapitalismen endast är en ekonomisk maskin med vissa tekniska fel som det är upp till ekonomer att fixa eller om det är så att kapitalismen är ett system som bygger på inneboende antagonistiska motsättningar. Carchedi säger inte att det är fel att kämpa för reformer men de bör baseras på en korrekt marxistisk analys. ”Reformism på klasskampens grund” som en klok tänkare i Stockholm brukar säga.

Referenser:

[The long roots of the present crisis](#): Keynesians, Austerians, and Marx’s Law av Guglielmo Carchedi and Michael Roberts

[The US rate of profit revisited](#) av Michael Roberts

[Marxian Crisis Theory and the Postwar U.S. Economy](#) av Fred Mosely

Benny Andersson: Profitkvoten – mer om Carchedis idéer

26/7 2016

Tack Anders Axelsson, för ett genomarbetat svar [se ovan] trots sommarvädret. Om man bortser från eventuella mätproblem, tycks det som om vi kan konstatera en tendens till fallande profitkvot i hela den produktiva sektorn i USA under efterkrigstiden, särskilt från mitten av 1960-talet och framåt. En fråga är om denna tendens är allmän för industriländerna, eller om den bara rör USA och ett fåtal andra. En annan är att tolka tendensen och hitta dess orsaker. Robert Brenner hänvisar till ökad konkurrens, Duménil och Lévy till att ett visst slags teknikkluster har uttömt sina möjligheter (se nedan!). Hur avgör man detta?

Det som mest stör mig med Carchedis argument är att det bortser ifrån tidsfaktorn, klasskampen och det som brukar kallas för motverkande faktorer. Därför är det ett viktigt påpekande Anders Axelsson gör, när han betonar att mer utarbetade argument för lagen, eller tendensen, om fallande profitkvot inte bara hänvisar till den tilltagande ”mekaniseringen” av produktionen och den ökande organiska sammansättning hos kapitalet som är en följd av den. Utan också till (andra) faktorer som mer eller mindre tillfälligt ökar profiten och därmed motverkar den fallande profitkvot som annars skulle ha blivit resultatet. Men med den komplikationen blir det också oklart vilket förklaringsvärde hänvisningar till en tendentiellt fallande profitkvot egentligen har. Ty, som Keynes spefullt påpekade i ett annat sammanhang: På sikt är vi alla döda. Post factum, dvs för förklaringar i efterhand, kan frågan om tesens förklaringsvärde bara besvaras genom att man utarbetar konkreta modeller över olika faser i kapitalismens utveckling, och försöker analysera interaktionen mellan alla faktorer som kan antas ha påverkat profitkvoten i olika riktningar. Mer oklart är vad tesen om profitkvotens tendens att falla kan säga oss om framtiden.

Jag ställde frågan om inte vår tids ökning av exploateringen inom den svällande tjänstesektorn skulle kunna vara en faktor som motverkar en sjunkande profitkvot. Eftersom den ökningen inte så mycket beror på ”mekanisering” av produktionen, som på att arbetsköparna tvingar upp arbetstempot och pressar lönerna neråt. Anders Axelsson hänvisar då till Fred Moseleys argument att många av de nya jobben i tjänstesektorn är improduktiva (det vill säga att de inte skapar mervärde, utan betalas med reventy). Det är ett relevant och intressant motargument. Som emellertid bara kan värderas om man gör en konkret och kvantitativ analys av den växande tjänstesektorns olika beståndsdelar och hur de kan antas påverka profitkvoten.

För att förhoppningsvis bidra till att föra den här diskussionen framåt, ska jag lägga mina egna kort på bordet. Min allmänna kritik av tesen om en tendentiellt fallande profitkvot är att de som förespråkar tesens (stora) förklaringsvärde hittills inte har utarbetat tillräckligt konkreta och trovärdiga modeller för interaktionen mellan olika faktorer som kan tänkas ha påverkat profitkvoten under olika faser av kapitalismens historia. Detta intryck kan förstås helt eller delvis bero på att jag har missat viktiga bidrag till debatten. Men jag undrar om inte ett viktigt skäl (också) är att tesens förespråkare har en alldeles för enkel och ”kvantitativ” syn på tekniken? Och därmed ironiskt nog hamnar i samma fälla som Keynes. Att produktionsprocessen, som en följd av kapitalisternas jakt på relativt mervärde blir allt mer ”mekaniserad” och att kapitalets organiska sammansättning därför ökar är bara en sida av produktivkrafternas utveckling under kapitalismen. Det är utvecklingens ”kvantitativa” sida. Men saken har också en kvalitativ sida. Olika slags teknik och kluster av teknik har olika stora och olika slags effekter. Vissa slag av ny teknik höjer profiten och profitkvoten mycket, öppnar nya investeringsmöjligheter inom stora delar av ekonomin och orsakar stora klasstrider som medför genomgripande förändringar av samhällets institutioner. Medan andra slags tekniska förändringar har mycket mindre sådana effekter. Det viktiga är att detta inte sker lagbundet. Det finns ingen lag eller uppsättning lagar som beskriver denna process av tekniska föränd-

ringar och hur de påverkar ekonomin genom sina olika kvalitativa egenskaper, utan processen kan bara beskrivas konkret från fall till fall och i efterhand. Denna kvalitativa sida av produktivkrafternas utveckling och dess följder för samhället har Marx beskrivit som en diskontinuerlig process av kvalitativa tekniska och sociala språng, där produktionsförhållandena genom klasskamp anpassas till de nya produktivkrafterna. Det är viktigt att förstå att denna utveckling pågår hela tiden. Dvs att kapitalismen oupphörligt fortsätter att utveckla ny teknik och nya teknikkuster med olika kvalitativa egenskaper. Och att effekterna på profit och profitkvot inte kan förutses, men att processen gång på gång tvingar fram stora förändringar av samhällsförhållandena. Tills processen har nått gränserna för samhällssystemets (kapitalismens) förmåga att anpassa sig. I vilken mån gränserna för kapitalismens anpassningsmöjligheter sätts av profitkvotens långsiktiga tendens att sjunka, eller av att det privata ägandet blir alltmer oförenligt med produktivkrafternas allt mer samhälleliga karaktär är en öppen fråga hos Marx.

Ett exempel på en sådan kvalitativ egenskap som vissa slags kluster av ny teknik har i stor utsträckning och andra i betydligt mindre är potentialen att höja produktiviteten och därmed lönsamheten genom så kallade skalfördelar. Dvs när produktiviteten och lönsamheten hos ett visst slags produktionsprocess ökar med produktionens omfång genom kontinuerliga små förbättringar av sättet att arbeta (learning by doing). Detta brukar kallas för Kaldor–Verdoorn-effekten efter dess upptäckare. Och den har empiriskt visat sig ha haft stor betydelse för (ökande) produktivitet och lönsamhet under vissa faser av kapitalismens utveckling. T ex på 1920-talet, efter införandet av taylorismen och mer vetenskapliga, eller professionella, former för företagsledning i början av århundradet. Och i än högre grad efter införandet av det löpande bandet och andra liknande omvandlingar av produktionsprocessen som började få spridning under 1930 – talet. Medan den verkar ha haft betydligt mindre betydelse under 1800-talet. Lägga märke till att ökad efterfrågan, givet en teknik som har stor potential för skalfördelar, leder till ökad produktivitet och lönsamhet som beror på detta och endast i försumbar utsträckning på investeringar i teknik. Det här är ett slag av motverkande faktorer som jag sällan, eller aldrig, har sett diskuteras av de som tillmäter profitkvotens tendentiella fall ett stort förklaringsvärde. Men eftersom dessa faktorer historiskt har haft mycket stora effekter, tror jag att det är fel att utesluta möjligheten av motverkande effekter med lika stora eller större effekter på profitkvoten i framtiden.

Med det långa förbehållet på plats, kan jag instämma med Anders Axelsson att den kris som på 1970-talet inledde den nuvarande fasen av kapitalismens utveckling var en profitkris (till skillnad från den som inledde krisen på 1930-talet). Vidare, verkar det vara ett rimligt antagande att försök att motverka fallet i profitkvot är en viktig orsak till utflyttningen av industri från industriländerna i nord till utvecklingsländerna i syd. Och slutligen, verkar inga faktorer av den dignitet som motverkade profitkvotens tendens att falla under stora delar av 1900-talet (dvs innan krisen på 1970-talet och framåt) ha uppenbarat sig. Märk väl: hittills! Å andra sidan verkar antagandet att bristande efterfrågan, till följd av tysk merkantilism och EUs försök att generalisera den politiken över hela unionen, utgör en del av förklaringen till den ekonomiska stagnationen i Europa också vara rimligt. För att klarlägga om detta stämmer och hur de olika faktorerna interagerar, krävs en konkret och trovärdig modell över utvecklingen i dagens världskapitalism, eller åtminstone i Europa. I avsaknad av en sådan modell, avstår jag tills vidare från att fälla ett sammanfattande omdöme om krismekanismerna under den epok av kapitalismen som vi befinner oss i.

Än mindre vill jag – på basis av vad vi vet om profitkvotens utveckling till dags dato – försöka förutspå framtiden. Bland annat eftersom vi aldrig kan veta med säkerhet vilka nya tekniker och teknikkuster den kommer att medföra. Lösningen på det dilemma, tror jag finns i Anders Axelssons andra inlägg på bloggen nyligen. Dvs det som handlar om betydelsen av

att – trots denna osäkerhet – ställa upp så realistiska förslag på alternativ ekonomisk politik som vi kan. I den mån vi har fel, eller nya faktorer kommer till som gör att läget ändras, får vi modifiera den alternativa politiken. Förhoppningsvis kan kampen för sådana alternativ leda till återskapandet av en stark och medveten arbetarrörelse. Det är den rörelsen, inte själva reformerna, vars varaktighet det är omöjligt att veta något säkert om, som är det viktigaste målet. Det är den enda kraft som kan motverka bakslag i framtiden. Och som också kan ligga till grund för kamp om mer omfattande samhällsförändringar. Det är vad talet om reformer på klasskampens grund syftar på. Jag hoppas att Anders Axelsson kan ta upp dessa trådar och föra den här diskussionen vidare. Här på bloggen och/eller i *Clarté*, t.ex. när han skriver om Michael Roberts bok.

Ett litet PS:

Som ett litet ps vill jag hänvisa till några av dem som har lärt mig mest om kapitalackumuleringen under kapitalismen. De tillhör den så kallade regulationsskolan, vars viktigaste namn är Robert Boyer och Michel Aglietta. I samlingsverket "Technical Change and Economic Theory" (med Giovanni Dosi m.fl som utgivare, Pinter Publishers 1988) har Boyer två uppsatser, där den första kan tjäna som introduktion: Technical change and the theory of "regulation" och Formalizing growth regimes. Den sista är ett aktningvärt försök att börja formalisera förklarande modeller för de olika stadierna i kapitalismens utveckling under två århundraden. Riktningens klassiska längre verk är Agliettas "A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience", som nyligen kom i nyutgåva. De nämnda verken har brister och de har några år på nacken. Deras styrka är enligt min mening att de insett hur komplicerade de sammanhang är som styr kapitalackumuleringen under kapitalismen. Min kritik av Keynes, som finns i artikeln "Keynes och hans kritiker i samma båt" i Clarté och numera också på nätet är bland annat inspirerad av dem.